

ביקורת החיים והפרדונס

עיון ראשון בשירת יונתן רטוש

מאת שרגא אבנרי

א.

כל אימת שאנחנו קוראים בשירי י. רטוש שנכתבו לאחר "חופה ש" חורה", ובכלל זה המדור השלישי של "יוחמד", הקובץ "צלע" וכן שירי רים המתפרסמים באחרונה בבמות שונות, מתודא ותולך מול עינינו שינוי האורחך המהפכני הנועז בייצירתו של המשורר אהר, בצורה מוטיב ובהלך הרוח הכללי, שיהיה המעמיד את עצמו בניגוד לכך. הקיים, השכיח והמקובל בעולםנו, עד כדי היותו לפאראדוקס גמ"טב חזית הצורה הפורמאליסטית. שירי לעורל ספיקות רציניים לגבי ערכם הלגיטימי של קטעי שיר ושירים ש" למים של רטוש בתור פיוט ממש. בעייה נפרדת מהווים הגידור המי" גוח של הנישה והערכתית בעקב ריבוי הניואנסים, והחירות המרובה והשיריות לפעמים, שהמשורר נו" הג בעיצוב נושאו.

בדיון זה, ברצוננו לעקוב, כמר טב יכולתנו, אחר האקלים החווייתי הכללי של המשורר, לאור כמה מר טיבים מרכזיים וקווים צורניים ה" מסתמנים בשירתו. "גילויים" כאלה, עם כוח הפיתוי הרב שיש בהם כל" פי המוטיב המרכזי, מוליכים לפע" מים להבהרת האחדות של צורה י" מוטיב, או של צורה כללית שמודהה עם תפיסת החיים של המשורר, כי מסקנה ממנה, שכן, שירת רטוש היא פרובלמאטית מאוד מבחינת ה" לשון השנונה, האפוריסטית, בה מ" בוטא הביקורת-סאטירי כלפי הח" יים, הנוגד לכל המקובל והכופר ב" מוסכמ.

האפוריזם:

האלים הגדולים הכל וכל
עשו את האדם את העולם את
כל כולם עקום והמה ביקשו
חשבונות" ("צלע")
הפארודיה:
בראשית ברא אלונים
את הי"ש
בין מים למים" (שם)
הפאראדוקס:
אדם שיצרו מתגבר עליו
מה יעשה?
יבש לבנים
ועטוף לבנים
וילך למקום שמכירים אותו
ועשה מה שלבו חפץ" (שם)

השנינה האפוריזם הם אמצעים קאטגוריאליים ולא דווקא שיריים. אבל מדויקים וקולעים מאין כמר תם לתבועת אמת כל שהיא, ולתכלית זו טובים לפעמים מן השירה: מסת" בר כי דוגמאות אלה מבהירות את המוטיב האישי היסודי: הביקורת הסאטירית כלפי שקריה המוסכמים של החברה, ובדומה לכך, אף הפא" רודיה של רטוש, מנמתה החרטה היא לבקר, עד היראותה כפאראדוקס (היסוד הסאטירי שבמבואה האחרונה גילר משמקבילים אותו לגירסא ה" תלמודית של מסכ" תגינה, דף ס"ז: — אמר ר' קלעא אהרן: דף רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, יך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלק עם שמיים בפרהסייה) והיא אחת מצורות ה" סגנון המראות על שליטתו של קרי" טריון חשוב מאוד בשירתו. ה" ש"כ" לי ה"שנון, ואם אפשר כך לומר — על נטייה לאינטלקטואליזציה של השירה.

ב.

אולי היינו עומדים נבוכים וחסרי אונים כלפי התופעה השירית של רטוש, אלמלא באה לעזרתנו היציר חוללה שנות השלושים את ההכר" עה לקראת שירה אינטלקטואלית ר" סאטירית, המרבה צורות פרוזה ב" טוריה, יצירה זו העלתה כמה שמות לחשיבותם. כא מקליש, ו. אודן, ג. פרינגס, ס. טפנדר, ל. מקניס — אסכולה סאטירית כביכול (למרות ה" הבדלים האסתטיים) מסועפת מן האר" אג'יסטים, ונתמכת על ידי מבק" רים חשובים כר. פ. בלקמור, ו. אמ" פסון ואחרים. אין ספק כי היסוד להגדרתו של המשורר ס. וודמן, סיפקו המלחמות והנסיבות החבר" תיות"לכלליות או הטכנולוגיות של עולם בלתי פיוטי ואנוני הומאני. ב" עולם כזה תחמטט דמותו של איש הרוח והחזון ההומאני: מוסר ורגש, כבוד, אהבה ואמונה, נדהקים אל הנלעג הגרוטסקי; המשורר שמקר" מו נקלע למעגל סתירות החיים, ה" פך סארקסטי, אירוני, ציני או סא" טירי, וכשרטוש כותב בנוסה של "צעירים וצעמים": — "האלים הג" דולים הכל וכל יכולים עשו את ה" אדם את העולם את כל כולם עקום והמה ביקשו חשבונות" — הרי הוא מגלה את הסיטואציה האירונית י" מעלה אותה להפרזה עד כדי מלז" באמירה הפיוטית והיאך לא יזלז" בעירום צורני, שאף החריזה אינה מחפה עליו? אורח"מבע כגון זה נראה לנו אינטלקטואלי"התחכמות, ויורשה לנו לומר: הצורה הפחות"אסתטית של אסתטיקה, אולם התכליתית ב" יותר במגמתה, לגלות את אמת ה" ע"יים המרה באמצעות אמת סת" החיים המרה. שירתו של רטוש, אם להגדירה ע"פ קובצו "צלע" בלבד, היא שירת התקופה לפי הגילויים התבושניים שבה, "גסיונית" כרוב שירות המערב, לפעמים נועזה, כי תיחה מבע משותף לליריקה וסא" טיריה ביהדיר"החוייתי.

בדמט עיניים על חמא
ולשון מתלמח לא כן
אכרע על ברכים לעח
אל נחא ברכים לא אכזב —
אשר ישא פנים עד תרו
אשר ישא פנים עד שוא,
וכל כחש ייטב בעיניו
וכל כחש יישו וסלח
השיבני אליו אמן
השיבני אליו אמן

המוטיב הביקורתי-סאטירי פרי הלך-רוחו התבושני של המערב ה" אינטלקטואלי נשתקע בשירתו. א" ער במחאה שפסטה את הרגל מל" חזית האידאל ההומאניסטי, ודי לק" רואה שורות כאלה של רטוש כדי ל" הגיע להרהורים נוגים ומדכאים על החברה שלנו בת זמננו אמנם חלק בלבד משירתו של רטוש מייצג ה"

ל"רוח כזה, אך נראה שהוא המכ" ריע, כעדות השירים, שהם רובם ש" נונים מבחינת הסאטירה הביקורתית והסארקאזם הנוקב (מאורה; ראש; לב; לחיים; התיך; הולות; מת; וכד.). שירים אחרים בקובץ "צלע", גדושים במוטיבים תבושניים ואנו גושים בהם את האווירה הקאטסטרר פאלית (הנק; צעקה; שוד; קז; יש בקובץ כמה שירים ל" המגלים את המשורר בכניעתו וסנית למציאות מלוגלגת; ואר" ז'סוג המכריע מבחינת הכמות ועושר המוטיבים היא שירה שנונה" לקפטיה וסגופה עד יובש מכל לח" לחזית של אשלייה, כשם שהיא מת" נזרת מאקט של דימוי חושני. היא פקחית, אפיגראמטית ותכליתית כ"

רישום פובליציסטי, בחרשפה את פ" גימות החיים, את הלקי וחטר הש" למות, את הסיטואציה האירונית בס" תירותיה: "האלים הכל יכולים עשו את העולם עקום והמה בקשו חש" בונות" — הרי זו סאטירה חותכת ואכזרית שלכאורה אין לה הזורך יותר בהתחפשות של אסתטיקה שירית; ביטוייה סגוף וחד, מסוגן ומצליף, ואין הדבר שונה גם בשיר הלירי שנושאו אירוטי:

וגם זו הלכה
ברך כל הארץ
וגם זו הלכה ברך כל בשר
לרווח —
ולא נותר
כי אם העולם הגדול הזה
לאנחות — —

ינוח על משכביו בשלוט"
לכאורה מייצג השיר הג"ל, ואפי" לו בצמצומה של המובאה, איוו ש" היא שלמות חווייתית נבדלה, ובמק" רה זה לא דווקא אינטלקטואלית- אולם המוטיב התבושני מעיד בו ב" רטוש על המרחק שקפץ מן האר" רוסיקה הבראשיתית, שהשראתה ב" מקורות המיתולוגיים הקדומים, יעד לגלגלה, לעתים קרובות למדי, בל" שונה המדוברת של התקופה; מרחק עצום, המבדיל, ללא הכר כל זהות — מן הפולחן הכנעני ומיתוס הג" בר"הבעל (בספרו "יוחמד" קיימת עדין-הזיקה-היחסית אל-הבית-הסד" מסר המרובע והמשושה), אל הת" פיסה הביקורתית ללא המעוף של ה" דמיון הארכאי ושהוא חשבון נפש י" בש, כמה למשל, בשורות:
כי לא ארך אחריך
אשון אם לאם
כל מוסר והשכל
איבט אל לבי בשפלו
ואשיב אל לבי
אד דמיון הוא —
כל התחולת
הלא שגיון הוא
ואין לסכן בדמיון בעולם" —

הורי ברור, כי שורות אלה עומדות בקוסביות נוגדת ל"יוחמד" ו"חופה שחורה".

ג.

מכאן מסתמנת התהום בשירתו של רטוש, בין השירה הרגשית-חושנית ופולחנה האילי הקדמון, לבין גי" גודה הקיצוני, המריירי-הסארקסטי; חמורה שניכרת מאוד בין סמלי ה" אירוטיקה האבטיסטיים, כגון:
עלה תאנה רד כאש ב" ועדן ירדה בנרדו
ופלח תפוח יוקש ב" ונח כל נחש בסרדו"

שעדין עומדים בזיקות-נומלין ל" מסגרות סכימה חיצוניות, לבין ה" מוטיב החדש שלו, בקובץ השירים "צלע", שהוא פאר השכל יבש י" חשבון עולם של פאראדוקסים, שם קורם ברגש תבושני הנלעג מעצמו, הלועג לעצמו, ומזלזל משום כך ב" צורת האמירה הפיוטית.

אך דברינו אלה אינם מתכוונים בעיקרם לצד הפורמליסטי כשהוא ל" עצמו, לצורות לשון וסממני פיוט, המקנים לשירה זו זכויות בספרו

תנו, שתי תקופות מאובחנות כאן ביצירתו, שהעמדתן זו מול זו היא ממש קוטבית. רטוש של "יוחמד" ו"חופה שחורה" ושירים כגון "אד" בה", "על הטא", "מוקיון", "מיתר", "אפריון", "על מות לבעל", "צלם", "אורח", שכל אחד מהם הוא מעין גילוף עצמי באירוטיקה פרימיטיבית, ביכולת אמנותית רבה, כמו:

בראשונה באני כשעיר
כפקוד עתה ברוך השדה
אשר ישמח הנו שלט מסחו
אשר ישמח לבב אשה ותחתו
אשר יבוא כרוח בא מגורן
ולעומת האקורדים החזקים האלה של אירוטיקה רגשית ויצרית, אכ" זרית וקנאה (ק' פתוחה) של האשה האהבת והגבר הכובש — מה שה" פכנית היא התמורה שנתגלגלה ב" מוטיבים כאלה בשירים הבגרותיים, התמימות והרגש מוצגים כאן לר" אחה באורה של האירוניזציה הסאר" קסטית, כנלעג המופקע מתוכנו יכ" מטבעות של פושט רגל, יונתן ר" טוש יריק עתה כוס למות האהבה (לחיים), כאחד הערכים האחרים ה" רבים שנשללו מדור, רוצה האשל" יות".

אד דמיון הוא —
כל התחולת
הלא שגיון הוא
ואין לסכן בדמיון בעולם
ומה שגיון שיתחר את היש
ומי זה יזנח את הטוב
הידוע
ללכת אל תוהו חלום
נעלם" —

האין השורות הג"ל ודומיהן מנסות להוכיח את אבסורדיותו של הרגש, שמקומו תולך ונדחק מן השירה ה" חדישה?

ד.

ואתו סוג יצירה פארדוקסאלי ר" אותו מוטיב תבושני, משונה ואכס" צנטרי — למרות ההסתייגויות וה" ספיקות שהם מעוררים, עם עיון רא" שון — כלום אין הם מהווים מבע גאמן, בלתי אמצעי ואותנטי לרג" שותיו של המשורר בעולם אנטי" הומאני של שלטון הכוח ושלטון ה" הון? כי באספקלריה הרוחנית הסר" טירית כדי סארקום, השוברת מסג" רות שיגרתיות וצורות קודמות, י" המתכהשת למוסכמות — ג' כרים פני הדור; ויצירתו — פרי חברה שנתרוקנה מאידיאלים ומחזון — השמש לנו ארת אזהרה, באיוו מי" דה עלולה השירה החדישה להרחיק לכת, עד כדי התכחשות למקורות השראתה הראשונים, י. רטוש הוא אחד מטובי הכוחות הפיוטיים שלנו שהשמיע בתוכן-יצירה את מחאתו כנגד תוכן-יצירה, באזעקתו צ"ל"ע, "צלע" — כשלון ושבר (תהלים י"ח — ל"ח) — כביטוי של דור כושלים — מועדי הרגל, המרובה על תחושה מר" זרה של קאטאטרופה הממששת — בשעה קלה של שבר העולם" — שאישרה נסמך לנו בשירי מדור שלם: "הנק; צעקה"; "שוד; "קז"; "מת"; אשר אינם צירוף א" סוציאציות מקרי.

העמידה המובסת לנוכה עולם ה" הומאני, טכנולוגי, זר ועויין, הר" גש כי תולכנו שולל, כי רומינו, ה" אלים הם שעשו הכל עקום ועלי" נו לשלם בעד שגגותיהם) — בעצם תוכנם של מוטיבים כאלה לא היה אולי משום דיסונאנס מדהים בשיר" תנו, אלמלא דפוסי"צורותם החר" פים והתכליתיים, שבהם אמורים ה" דברים, סבך הסתירות הנערם בדר" כו של האינטלקטואלי התועה והער" שה חשבון הנפש שלו עם עולם בלי אש ליות, הוא מעין תודעה מכבידה לא-נסבלת, המחפשת לעצמה דרכי מבע מוזרות של לשון פארא" דוכסים, באחד משיריו האחרונים, ה" טרום"מקובצים, של רטוש הגנו קור" אים:

שום השכל הטוב שלנו — עמד
והלך לעולמו", מה שמעורר בנו ה" יוך סלהני כלפי הפאראדוקס של ה" אמור, המעלה שתי אמיתות, עם זאת לא נוכל להסתיר מבוכתנו ל" נוכח העזת לשונו של מוטיב כזה בשירה... תפיסת מציאותם של ה" חיים, החדישנית והביקורתית במה" תה, כזו של רטוש, על החרות הג" מורה שזו נוטלה לעצמה בבחירת הנרשא והמוטיב יוצא-הדופן שלה, איננה יכולה לדור בכפפתן המג" בילה של מידות בית וטור, יתר על כן, חשים אנו, כי פריצתה מססגרות השיגרה של שירה, מעניקה לה את הרגשת השחרור וכתהפרקות נן תודעת-המציאות המעיקה עליה.